

JEZIČNI DODIRI HRVATSKOGA I BAJAŠKOGA RUMUNJSKOGA

Petar RADOSAVLJEVIĆ

Limba maternă a romilor băieși este româna, respectiv o variantă dialectală a dacoromânei. Pe lângă denumirea de băieși, acești romi mai sunt cunoscuți și sub alte nume precum coritari, rudari / ludari, caravlahi etc., fiind prezenți nu numai în Croația, ci și în Europa de Sud-Est și în România. În Croația, romii a căror limbă maternă este româna reprezintă cel puțin jumătate din totalul populației rome, iar potrivit unor estimări numărul lor real depășește 10.000 persoane. Cercetările noastre anterioare au arătat că băieșii pot fi împărțiți în trei subgrupe, în funcție de variantele dialectale pe care le vorbesc, dar și în funcție de distribuția lor geografică și de alte caracteristici sociolingvistice. Cele trei graiuri ale limbii române vorbite de băieși – ardelean, muntean din Baranja și muntean ludăresc – se deosebesc între ele în primul rând la nivel fonologic, dar și morfologic, iar în comparație cu româna standard, pe lângă alte deosebiri, au și un anumit caracter arhaic. Dat fiind faptul că romii băieși din Croația se află într-un mediu lingvistic străin, izolați de ceilalți vorbitori de română, se remarcă o puternică influență a limbii croate, mai întâi de toate în lexic, dar și la nivel morfosintactic, fiind frecvente și fenomenele de schimbare de cod lingvistic și de amestecare a codurilor lingvistice. Scopul acestei lucrări este de a prezenta anumite exemple ale influenței limbii croate asupra limbii băieșilor la vorbitori nativi ai uneia dintre aceste variante – graiul muntean ludăresc.

Cuvinte-cheie: Romii băieși, româna băieșilor, contact lingvistic croato-român, limba română în Croația, variante ale românei

1. Romi Bajași

Posljednji popis stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. godine¹ navodi kako u Hrvatskoj živi 16.975 Roma, no taj je broj vjerojatno veći, budući da se određeni broj Roma ne izjašnjava Romima, kako zbog izbjegavanja stigmatizacije, tako i zbog etnomimikrije (Sikimić 2005). Koji je točan udio Bajaša² u ovoj brojci nije moguće direktno iščitati iz podataka Državnog zavoda za statistiku (podaci koji se prikupljaju pri popisu stanovništva zapravo ne predviđaju niti različite romske skupine, niti različite jezike kojima govore Romi).

Detaljnijom analizom podataka o rasprostranjenosti Roma po pojedinim županijama i općinama za koje znamo da su nastanjene Bajašima i uzimanjem u obzir podataka o materinskom jeziku³, te uzimanjem u obzir prethodnih istraživanja

¹ Vidi www.dzs.hr

² U ovome radu naziv *Bajaš* obuhvaća sve Rome kojima je materinski jezik varijetet rumunjskoga.

³ Kod velikog broja Bajaša pokazalo se da svoj jezik, budući da se smatraju Romima, klasificiraju jednostavno kao *romski*, te nisu svjesni da je njihov materinski jezik varijetet rumunjskog.

(npr. Radosavljević 2012a, 2012b, Sorescu-Marinković 2008), kao i podataka određenih romskih udruga, broj Bajaša u Hrvatskoj premašuje 10.000.

Slične skupine Bajaša kojima je materinski jezik varijetet rumunjskoga žive diljem jugoistočne Europe (npr. Bugarska, Rumunjska, Srbija, Bosna i Hercegovina, Mađarska, Slovačka, Ukrajina), te ih se različito naziva – *Bajaši/ Banjaši, Bejaši, Rudari, Koritari, Vlaški/ Rumunjski Cigani, Karavlas* itd.. Osim jezika, zajednička je karakteristika svih tih skupina to što su se njihovi preci bavili preradom drveta (izrdom korita, košara, metla, drvenog pribora itd.), te ne iznenađuje činjenica da u Hrvatskoj Bajaši često žive uz rijeke i šumovit kraj gdje rastu vrste drva pogodne za ručnu obradu. Danas su Bajaši najbrojniji u Međimurju i dijelovima Baranje, područjima koja nisu bila u sastavu tzv. NDH, pa su zbog tih okolnosti Romi za vrijeme Drugog svjetskog rata vjerojatno lakše uspijevali izbjeći smještanje u logore i smrt.

Naša su istraživanja pokazala da se Bajaše u Hrvatskoj može podijeliti na tri podskupine, u prvom redu ovisno o dijalektalnim varijetetima rumunjskoga kojim govore. Ta tri varijeteta bajaškog rumunjskog su *erdeljski, baranjski muntenski i ludarski muntenski*, a međusobno se i prema standardnom rumunjskom razlikuju u prvom redu na području fonologije, ali i morfosintakse. Erdeljski se dijalekt govori u Međimurskoj, Koprivničko-križevačkoj, Varaždinskoj, Sisačko-moslavačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj i Virovitičko-podravskoj županiji, baranjski muntenski u Osječko-baranjskoj županiji (uz nekoliko naselja u kojima se govori erdeljski), a ludarski muntenski se govori u Sisačko-moslavačkoj (uz govornike erdeljskog) i Brodsko-posavskoj županiji.

2. Rumunjsko-hrvatski jezični dodir kod govornika ludarskog muntenskog

Našim terenskim istraživanjem bili su obuhvaćeni izvorni govornici ludarskog muntenskog dijalekta iz Siska (Capraške Poljane, *Sisák*), Kutine (*Kutinje*) i Slavenskog Broda (*Brod*).

Ova skupina Roma Bajaša vezana je uz skupine Karavlahi iz Bosne i Hercegovine, te je poznato kako su na ova područja doselili nakon završetka Drugog svjetskog rata (informaciju su nam dali sami ispitanici). Sam naziv za ovu skupinu treba povezati sa sličnim skupinama u Rumunjskoj i Bugarskoj, gdje se najčešće nazivaju *Rudari*, a naziv *Ludari* može se objasniti disimilacijom *r* u *l*.

Ovo istraživanje obuhvatilo je šest izvornih govornika ludarskog muntenskog dijalekta, od kojih su četiri bila zrele dobi, a dvojica starije dobi. Od tog broja jedna je osoba ženskog spola. Svi su obrađeni ispitanici dvojezični. Dvojica ispitanika iz Kutine su specifična, jer njihov ideolekt pokazuje karakteristike interferencije s erdeljskim dijalektom¹.

¹ Romsko naselje u Kutini je i inače dvodijalektalno-stanovništvo govori i ludarski muntenski i erdeljski dijalekt

U ovome radu koristimo fonološki sustav transkripcije, koji se u velikoj mjeri oslanja na hrvatsku grafiju, ali djelomice uvažava i rumunjski sustav transkripcije¹.

Kod većine ispitanika utvrđena je snažna interferencija rumunjskog i hrvatskog, ponajprije u leksiku korištenjem velikog broja posuđenica, a kod većine ispitanika vidljivi su fenomeni preklapanja i miješanja kodova (*code switching* i *code mixing*) (Trask 2005: 290). Osim činjenice da je kod ispitanika vidljiv utjecaj različitih lokalnih govora (Sisak, Kutina, Slavonski Brod), zbog povijesnih činjenica pretpostavljamo da su na ludarski muntenski izvršili utjecaj i lokalni bosanski govori prije doseljenja u Hrvatsku. Zbog raširenosti modernih sredstava priopćavanja, treba pretpostaviti da na ludarski muntenski u posljednje vrijeme značajan utjecaj vrši standardni hrvatski jezik, tj. jezični oblici koji se javljaju u masovnim medijima.

2.1. Jezični dodir na fonološkoj razini

Iako jezični dodir rumunjskoga i hrvatskoga na razini fonologije nije toliko snažno izražen, moguće je utvrditi određene specifičnosti fonološkog sustava ludarskog muntenskog dijalekta koje se očituju kada govornici ovoga dijalekta govore hrvatski, odnosno koje možemo primijetiti i u pojedinim posuđenicama iz hrvatskoga. Tako u ludarskom muntenskom postoji samo jedna palatalna bezvučna afrikata č [tʃ] npr. *înčet* 'polako', *aiča* 'ovdje', *munčim* 'radimo', koja se tako realizira i kod pojedinih posuđenica iz hrvatskoga: *lămea općenito se baveaște ku fjeru* 'ljudi se općenito bave željezom'; *undě maj večinski narod trăjaște* 'gdje još živi većinski narod'; *Večinom nu să plăcă în bisearikă, nego în općine* 'većinoma se ne ide u crkvu, nego u općinu'. Zvučni parnjak prethodno spomenute afrikate, *ǰ* [tʃʲ], npr. *plîngi* 'plačeš', *fuǰeală* 'bijeg', *merǰá* 'išao/išla/išli su' također se realizira i u posuđenicama iz hrvatskog samo kao jedan fonem, npr.: *Asta će am făkut, maj raǰe să nu fi făkut*. 'Ovo što sam napravio, radije ne bih bio napravio.'; *nu putěm nič asta să dobîndim fără graǰevinska dozvola* 'ne možemo niti to dobiti bez građevinske dozvole'; *Noj išțem predgraǰe a lu tîrguluj*. 'Mi smo predgrađe grada'.

Glas [h], velarni bezvučni frikativ, u ludarskom muntenskom dolazi isključivo u posuđenicama, a njegovu uporabu u izvornim, rumunjskim jezičnim elementima nismo zabilježili kod naših ispitanika, npr. *hîrvatu* 'Hrvat', *hiljade* 'tisuće', *să prehranească* 'da prehrani', *prihvătît* 'prihvaćen'.

Na mjestima gdje se u standardnome hrvatskome realizira slogotvorno *r*, pojedini govornici ludarskog muntenskog, uz očekivanu realizaciju uz pomoć umetnutog glasa *î* [ɨ] ili *ă* [ə] između dva suglasnika u takvoj skupini, budući da u rumunjskome *r* ne može biti slogotvoran, npr. *șî bunj hîrvaci* 'i dobri Hrvati', *pîn tîrguri* 'po gradovima', ostvaruju slogotvorno *r*, odnosno, praktički nije moguće utvrditi postojanje posebnog fonema *î* [ɨ] ili *ă* [ə] npr. *držáva Hrvátška-jă bună* 'država Hrvatska je dobra', *ku trgovína* 's trgovinom' itd.

¹ Sustav transkripcije korišten npr. u Rumunjskom jezičnom atlasu - Atlasul Lingvistic Român

2.2. Jezični dodir na morfosintaktičkoj razini

Specifičnost ludarskog muntenskog dijalekta u usporedbi s druga dva dijalekta bajaškog rumunjskog, ali i u usporedbi sa standardnim rumunjskim, postojanje je elementa *něki, něka* 'neki, neka' za koji je očigledno da predstavlja posuđenicu, koji katkad preuzima ulogu određivača i zamjenjuje neodređeni član. Tako smo uz primjere korištenja neodređenog člana za m.r. i s.r. jednine, u nominativu-akuzativu (N-A): *un (um)* npr. *šī un kal* 'i (neki, jedan) konj'; *nu štu baš točno um broj* 'ne znam baš točno broj', izdvojili i primjer *A avut jej něki papir* 'Imali su jedan/neki papir'. U ženskom se rodu, N-A, uz oblik *um (un)*, npr. *štiu um pověastě* 'znam (jednu) priču', *Irea um carícă* 'Bila (jednom) jedna carica', javlja i posuđeni element *něka - s-a zaposlit în něka firmă* 'zaposlio se u nekoj firmi', *n-avēm něka prostorije* 'nemamo neke prostorije'. Korištenje ovog posuđenog elementa posebno je vidljivo u množini, gdje kod naših ispitanika uopće nije zabilježeno postojanje nekih drugih, izvornih oblika neodređenog člana, npr. *dă la proračunu a lu državej să ja něki banj* 'od proračuna države da uzme neki novac', *a făkut něki kăși, barakici d-alea* 'napravili su (neke) kuće, one barake', *něki predmături să învăce* 'da nauče (neke) predmete'.

Jezični dodir očituje se i u korištenju lične zamjenice za poštovanje po hrvatskom modelu (korištenje 2. lica množine i oblika *voj* 'vi') kod jednog ispitanika, npr. *făcea skăldări, aljbi, kum zîčeci voj* 'radio je korita, korita, kako vi kažete', *a noj ištēm baš rumunj, bajaš, cîgánj, kum zîče la voj, ludari* 'a mi smo baš Rumunji, Bajaši, Cigani, kako se kaže kod vas, Ludari'. Slične primjere smo zabilježili u sva tri dijalekta bajaškog rumunjskog, koji ne koriste zamjenicu za poštovanje, već samo koriste oblik za 2.l.j., *tu* 'ti'.

Primjer jezičnog dodira su i oblici neodređenih zamjenica nastali spajanjem hrvatskih elemenata *god* i *bilo-* s rumunjskim zamjenicama ili prilozima, npr. *să învăce să skrije, lunea luj abeceda, biločeva* 'da nauči pisati, abecedu svijeta, bilošto', *kare god a avut koja poslă* 'koji god je imao nekog posla', *če god vině dă nouă dă mînă* 'što god nama dođe pod ruku', *unġi god šī la aště merġém* 'gdje god i na to smo išli', *Kum god, zîče, să fak, nu mi-je binji* 'Kako god, kaže, da napravim, nije mi dobro'. Naši ispitanici brojeve do 20 najčešće koriste u izvornom, rumunjskom obliku, no kod većih brojeva, datuma (rođenja), imenovanja novca i slično, najčešće koriste posuđenice. Indikativan je iskaz jednog ispitanika srednje dobi:

Sedamdesetčetvrta, sedamnajstog osmog... hrvatski... [...] rumunjski nu štim, unu, doj, trej, patru, činč, zeače, unspreače, činspreače, douăzîč, činzîč... ali datumu să zik osamnajsti [...] dă șasă lună, osamnajsti șesti, ne mogu izvest. 'Sedamdeset četvrta, sedamnaestog osmog... hrvatski [...] rumunjski ne znamo, jedan, dva, tri, četiri, pet, deset, jedanaest, petnaest, dvadeset, pedest...ali datum da kažem osamnaesti [...] šestog mjeseca, osamnaesti șesti, ne mogu izvesti.'

Broj 1000 dolazi i u izvornom obliku *mije* i kao posuđenica s ili bez inicijalnog glasa *h – iljadu / hiljadu*: *činspreče mij dă kuni* 'petnaest tisuća kuna', *Kare avea dve hiljade și če are tri iljade* 'Tko je imao dvije tisuće i što ima tri tisuće'. Redni

brojevi vrlo su često posuđenice, npr.: *pîn la prvi razred la șapte-opt* 'u prvi razred sa sedam-osam', *A je pljakă akú în drugi*. 'A ona sada ide u drugi'.

Utjecaj rumunjske morfosintakse na dijelove iskaza na hrvatskome u ovih Bajaša vidljiv je po korištenju konstrukcije *da* + prezent – kalka po rumunjskom modelu - *cigani, neče da uči... a nije da neče, n-are undě...* 'Romi ne žele učiti, a nije da ne žele, nemaju gdje' (u ovom primjeru je vidljivo također korištenje oblika 3.l.j za 3.l.m, također kalk).

Određene nepromjenljive vrste riječi u ovom dijalektu vrlo često dolaze kao posuđenice, a korištenje izvornih elemenata je rijetko, npr. prilozi *uvek / uvijek* i *još*: *Uvek nê dă* 'uvijek nam daje', *uvijek sărači* 'uvijek siromašni', *još maj beni* 'još bolje', *Još plëakă în fakultet*. 'Još ide na fakultet'. Pojedini veznici, npr. disjunktivno *ili*, adverbzativni *ali, nego* i *a*, gotovo isključivo dolaze kao posuđenice: *ili n-are bani ili stvarno nu vrea să așute* 'ili nemaju novac ili stvarno ne žele pomoći', *Ali pă kînd avêm bătăzîje* 'ali kada imamo krštenje', *nu să plëakă în bisăarikă, nego în općine* 'ne ide se u crkvu, nego na općinu', *Binji, lukrăm, avêm apă, strujă, a nu putëm să ni priključim pă apă șî pă struje*. 'Dobro, radimo, imamo vodu, struju, a ne možemo se priključiti na vodu i struju'.

3. Miješanje i preklapanje kodova

Miješanje i preklapanje kodova snažno je izražena pojava kod gotovo svih naših ispitanika (samo se kod jednog starijeg ispitanika radilo o manje izraženom fenomenu). Za razliku od istraživanja koje je obuhvatilo govornike erdeljskoga (Radosavljević 2012b), ovdje je miješanje kodova izraženo i kod govornika odrasle dobi. U nastavku donosimo konkretne primjere iz analizirane jezične građe odvojeno po pojedinim ispitanicima, a elemente iz hrvatskog jezika označavamo podcrtavanjem.

3.1. Odrasla ispitanica S. R.

S.R. je rođena 1974. godine u Sisku. U intervjuu nije navodila podatke o obrazovanju, vjerojatno je pohađala osnovnu školu. Kod ove je ispitanice snažno izražena hrvatsko-rumunjska interferencija.

Mogu se izdvojiti primjeri u kojima dolazi do preklapanja dvaju kodova, npr. *E akuma, nešto nu štju, če štu če-s aude navodno da če se morat platit to i knjige, šta ja znam...* 'E sada, nešto ne znam, što znam, što se čuje, navodno, da će se morati platiti to i knjige, što ja znam...' gdje ispitanica nakon riječi *navodno* prelazi na hrvatski.

U sljedećem primjeru vidimo da su moguće i obratne situacije, da nakon dijela iskaza na hrvatskome, ispitanica prelazi na rumunjski, da bi nakon toga ponovno prešla na hrvatski:

Ono, izgubila sam osječaj za sve, șî dă kasă șî dă tot. Kao prvo, nemaș zdravlje, isto, ako nemaș zdravlje... ajde, iștëm noj la minimalc, nema veze, lasă, fiju la minimalc, plătêșk strujă aja, ali să nê dea papirilê makar da-i mogu plăti. A godinama, o să îmbătrînim aič în,

če zîče, făr dă apă șî făr dă struje. 'Ono, izgubila sam osjećaj za sve, i za kuću i općenito. Kao prvo, nemaš zdravlje, isto, ako nemaš zdravlje... hajde, budimo na minimalcu, nema veze, pusti, bit ću na minimalcu, plaćam (tu) struju, ali da nam daju papire makar da je mogu platiti. A godinama, ostarit ćemo ovdje u, kako bi se reklo, bez vode i bez struje'.

U određenim dijelovima diskursa ove ispitanice rumunjski se elementi javljaju samo ubačeni, a cijeli iskaz je hrvatski, iako su prisutni elementi koji pokazuju da se radi o izvornoj govornici rumunjskog (fonološki sustav općenito, realizacija *pruva* s umetanjem glasa *u* gdje u hrvatskom postoji slogotvorno *r*, prijedlog *iz* u sintagmi *iz pruva dana* – doslovni prijevod prijedloga *din* 'iz, od'):

Roditelji a lor are probleme [...] sva sretna sînt kă băjatu meu nu să družăștă ku jej za sada i fala bogu nikad nisam imala probleme još [...] ja njemu dajem savjet iz pruva dana, jo nu dozvoljesk mi je aja. Zato roditelj mora dijete [...] 'Njihovi roditelji imaju probleme... sva sretna sam da se moj sin ne družî s njima za sada i hvala Bogu nikad nisam imala probleme još...ja njemu dajem savjet od prvog dana, ja si ne dozvoljavam to. Zato roditelj mora dijete...'

3.2. Odrasli ispitanik N. R.

N.R. rođen je 1971. godine u Slavonskom Brodu i ima završenu osnovnu školu. Predsjednik je lokalne udruge. Imao je kontakte s Rumunjima budući da je povremeno radio za policiju kao tumač, no takvi povremeni kontakti najvjerojatnije nisu značajnije utjecali na njegov ideolekt. Kod njega je preklapanje i miješanje kodova slabije izraženo nego kod prethodne ispitanice. U pojedinim primjerima dolazi do prebacivanja na rumunjski nakon započetog iskaza na hrvatskom (moguće je pretpostaviti da se govornik sam ispravlja): *Njegov problem je aku șî jej ku recesije-elje aștea a lor, svakih petnajst dana, alea, kum lji kjama, kum zîči, jej... rebalans...* 'Njegov problem je, sada i oni s tom njihovom recesijom, svakih petnaest dana, ono, kako se zove, kako kažu, oni...rebalans'.

Ispitanik koristi hrvatske brojeve za izražavanje godina, uz koje dolazi i posuđenica *godîște* ili *godine*. Također su prisutne denotativne posuđenice - *profesional* 'profesional(ac)', *udruga* 'udrug(a)': *Ma, jo sînt făkut sedamdesprve godîște. Nu sînt maj bătîrn, samo așa sāmăn. A profesional sînt dă udruga več od devedesprve godine.* 'Ma ja sam rođen sedamdeset i prve godine. Nisam stariji, samo tako izgledam. A profesionalno (se bavim) udrugom već od devedeset i prve godine.'

U primjeru *Asta vru să zîk, noj trebuie așa om, noj nu putēm sa făčem bajașki rječnik, nu putēm să făčem bajașki jedan savez koji smo imali – kare am vut...* 'To želim reći, nama treba takav čovjek, mi ne možemo napraviti bajaški rječnik, ne možemo napraviti bajaški savez koji smo imali - koji smo imali...' riječ *bajașki* pokreće preklapanje koda na hrvatski - *bajașki jedan savez koji smo imali*, nakon čega se govornik „ispravlja“ i prevodi rečeno na rumunjski *kare am vut*. U drugim primjerima korištenje pojedinog elementa ili sintagme iz hrvatskoga ne uzrokuje preklapanje koda: *Ali u apă aproapě, Sava, ni skăldăm. Zadnje vrijeme, multe s-a nekat, kopij dă la aiča dîn sat, șî maj nă je frikă să-i lășăm vișe.* 'Ali, voda u blizini,

Sava, kupamo se. U zadnje vrijeme, mnogi su se utopili, djeca odavde iz sela i strah nas je da ih više puštamo.'

3.3. Odrasli ispitanik S. N.

S.N. rođen je 1971. u Sisku. Nije navodio detaljne podatke o formalnom obrazovanju, a završio je najmanje osnovnu školu. Predsjednik je lokalne udruge. Majka mu je govornica romskog – *romani čhiba*, a otac Bajaš, no ne govori *romani čhib* nego samo ludarski muntenski. U njegovom diskursu također su relativno snažno prisutni hrvatski elementi, često kao neka vrsta poštapalice ili konektora (*baš, znači, ovaj*):

Noj baš undi ištēm aič în Capraške poljane, noj ači ni jašte noj, činč predstavnikur dă romuri kare naseljic pã područja noastră, al znači, područja a Sisakuluj, a jo jedini kar lukrez pã područje a lu županijej, ši lukrez ovaj, kum sã spuj, cară maj šire nego kum aštëa... 'Mi baš gdje smo ovdje u Capraškim Poljanama, mi ovdje, ima nas pet predstavnika Roma koji su naseljeni po našim područjima, ali znači, područje Siska, a ja sam jedini koji radi na području županije, i radim, ovaj, kako da kažem, malo šire nego ovi...'

U sljedećem primjeru koristi se hrvatski izraz *da boli glava*, koji ne uzrokuje preklapanje koda: *Pa, ačá stvarno problemuri jašte da boli glava, ali, kum sã zik, noj probim aje ku ravnateljicã, ku ravnateljju sã [...]* 'Pa, ovdje stvarno ima problema da boli glava, ali, kako da kažem, mi pokušavam to s ravnateljicom, ravnateljem da...'. Sljedeća je rečenica indikativna što se tiče problematike identiteta i jezika kod Ludara – prisutna je svjesnost da im je jezik varijanta rumunjskog i da su i oni *neka vrsta* Bajaša: *Baš noj če ištēm aiča romi, noj avēm maj mult ljimbă dă rumúnj, al nu ištēm rumunji nego ištēm neka vrsta dă bjaš, ka moši-mëu malainte făcă jedno vreme făcă koriti, făcă ljinguri, făcă mître, făcă baš [...]* 'Baš mi što smo ovdje Romi, mi imamo više jezik Rumunja, ali nismo Rumunji, nego smo neka vrsta Bajaša, jer moj djed je ranije jedno vrijeme radio korita, radio je žlice, metle, radio je baš...'

3.4. Stariji ispitanik, D. N.

Rođen kasnih 1950-tih/ ranih 1960-tih (nije naveo točan podatak), ovaj ispitanik otac je ispitanika Ž.N. (vidi 3.5). Za razliku od njega, njegov je ideolekt pretrpio neznatan utjecaj erdeljskoga, pretežno na leksičkoj razini (pojedine neadaptirane posuđenice). Ispitanik je imao je ograničene kontakte s rumunjskim Romina kojima je materinji jezik *romani čhib*.

Kod ovog je ispitanika vidljivo je da je kao stariji govornik jezično konzervativniji, te da je kod njega utjecaj hrvatskoga ograničen samo na pojedine posuđenice, najčešće denotativne:

Tot a mînkat, a dus privatizacija, tot. A kind irea maj întj držáva, sã štijá tot prava ta, ši avej prava sã ši lukri ši sã munčešt' sã banji ši tot d-aja. Ší akuma nimik. Akuma něšto, cíř n-aj făkut bině, ic dă odma kasă ajvi. 'Sve je pojela, odnijela privatizacija, sve, A kad je bila prijašnja država, znala su se sva tvoja prava, i imao si pravo raditi i raditi (za) novac i sve to. A sada ništa. Sada nešto, mrvicu nisi dobro napravio, odmah ti kuću imaš (vjerojatno 'uzme kuću')'. I u sljedećem primjeru vidljivo je da je utjecaj hrvatskoga kod ovog

govornika ograničen samo na posuđenice (ovdje možemo primijetiti i ranije spominjano korištenje zamjenice *voj* za poštovanje): *Făcă aljbi... kum zîčeci la voj, aljbi, skăldări... aja făcea moșu. Șî tată-meu făcea, șî ăsta făcea șî ăsta făcea... toci la aja făcăm. [...] Akuma [...] m-am venjit ratu [...] a fost tabără-astă dîn opzîc-nou, optzîc șî opt-nouă, s-atunč nu maj făčem alea, nu maj merġém în nik'ërea șî nu maj... akasă toci pretežno lukrá șî lukrá toci pîn firmuri kîn' pîn n-a fost asta... 'Radio je korita... kako vi kažete, korita, korita... to je radio djed. I moj otac je radio, i ovaj je radio i ovaj je radio... svi smo to radili... Sada... došao (mi) je rat...bio je taj rat od osamdeset i devete, osamdeseti i osme, devete, i sada više ne radimo to, ne idemo nigdje i više ne... kod kuće pretežno svi su radili, i radili su svi u firmama (sve) dok nije bilo to...'*

3.5. Odrasli ispitanik, Ž. N.

Rođen 1985. u Kutini, ovaj je ispitanik predsjednik naselja i predsjednik udruge. Završio je osnovnu školu, te večernjim tečajevima i srednju školu. Specifičnost njegova ideolekta jest erdeljsko-(ludarsko) muntenska interferencija. Njegov se ideolekt pretežno odlikuje karakteristikama erdeljskoga, no prisutna je zamjetna interferencija kako na fonološkoj razini (realizira samo jedan palatalno-alveolarni frikativ *ș*, izmjenjuje se korištenje palatalnih afrikata i palatalnih frikativa u pozicijama koje se međusobno isključuju kod različitih dakorumunjskih dijalekata npr. skupine *če, či* odnosno *še, ši*, npr. *ști* 'znaš' uz *ișčenj* 'jesmo', *să zîče* 'se kaže' uz *zîși* 'kaže') tako i na morfološkoj razini. Svjestan je razlike između erdeljskog i (ludarskog) muntenskog. I kod ovog su govornika prisutni fenomeni miješanja i preklapanja kodova, kako između dva varijeteta rumunjskoga, tako i hrvatskoga i rumunjskoga. U primjeru *A jeșce kare ișčenj bunj, jeșce kare nu, ka ši în tot ăla [...] Ali șta nas, recimo ljuti, pă toc nji zîși kă ișčenj toc pă un fel [...] ști, așa*. 'A ima koji su (smo) dobri, ima koji nisu, kao i u svemu tom... Ali što nas, recimo, ljuti, svima nam kažu da smo svi isti...znaš tako.' dio se iskaza na hrvatskome ubacuje u diskurs, te se ponovno prelazi na rumunjski. U sljedećem iskazu govornik koristi hrvatske elemente unutar diskursa, da bi na kraju u potpunosti prešao na hrvatski:

Șî irea recimo, irea kum să zîče dă prije tri patru anj... omu a zavrșilit dă kemičar, în șkulă a fost. Șî a făkut pristupnică șî može, kaže, jel vinje sa lukri. Pîn l-o vîzut pă fizionomijă șefel je, a zîče, băjaș n-a apuk în firmă. N-aj să vi avut udruga, să vi fost atunș, to je bilo prije jedno pet šest godina, ili više možda [...] to je bio skandal. 'I bilo je recimo, bilo je, kako se kaže, prije tri-četiri godine...čovjek je zavrșio za kemičara, bio je u školi. I napravio je pristupnicu i može, kaže, on doći raditi. Dok ga nisu vidjeli kakve je fizionomije, a, kaže, Roma ne primam u firmu. Ne bi da sam imao udrugu, da sam bio tada, to je bilo prije jedno pet-šest godina, ili više možda...to je bio skandal.'

Avenj apă, telefon, struju, tot avenj. A plinu pînă... na početak kumpanje. Ști. Kă d(o)vinjî plinu înkó, șî trăbu să plăčkășă [...] bez obzira, ști. Șî kare ar ġîndi să priključălaskă, a noj nje sperijenj dă plin... ști. [...] Avenj a la fej kupij obrazniș, da ne bi bilo... mislim, toc kopij-s a la fej, ali [...] așa ku ljemnji făčem. [...] Jel are jel șî plin [...] akú a făkut [...] centralno, ști. 'Imamo vođu, telefon, struju, sve imamo. A plin do...početka naselja. Znaš. Jer došao je plin ovdje i treba platiti...bez obzira, znaš. I tko se misli priključiti, a mi se bojimo plina, znaš... Imamo jednako bezobraznu djecu, da ne bi bilo... mislim, sva djeca su ista, ali...tako radimo drvom...On ima i plin, sada je napravio, centralno, znaš...'

Treba istaknuti korištenje hrvatskog padežnog oblika za posuđenicu *struja - struju*; posuđenica bi trebala biti u N-A bez člana (*strujă*). I ovaj ispitanik vrlo često koristi hrvatske elemente kao vrstu konektora (*bez obzira, da ne bi bilo, mislim*), uz poštapalicu (ludarske muntenske fonologije) *šti* 'znaš'. U primjeru:

Kar s-a javit pã natječaj am dat. Kar nu, nu. Ši jej-s [...] im pravo. A nu trãbujă sã zikã aša. Jel je kã ono, glavni. Kapone jel. Nu poče fi aša. [...] eje banji nu-s a luj, kao prvo. Eje-s banj a tãj še lukri, a lu državni poreznici [...] pã platã lor kad kapãtã jej porezu. Nu poči fi jel glavni. Ali vezi kã ij. Ši jel m-a zis, e aku baš nu-j kãpãta. 'Tko se javio na natječaj, dali smo mu. Tko nije, nismo. I oni su... u pravu. A nije trebao reći tako. On je, kao ono, glavni. Kapone (je) on. Ne može biti tako...Ti novci nisu njegovi, kao prvo. To su tvoji novci koji radiš, državnih poreznika...s njihove plaće kad oni dobiju porez. Ne može on biti glavni. Ali vidiš da je. I on mi je rekao, e sad baš nećeš dobiti.' osim korištenja denotativnih posuđenica, ispitanik koristi gotove izraze iz hrvatskoga (*kao prvo, da ne bi bilo*) te „pogrešno“ koristi izraz *državni poreznici*, koji pojašnjava s *pã platã lor kad kapãtã jej porezu* 's njihove plaće kad oni dobiju porez'.

3.6. Stariji ispitanik, P. N.

P.N. rođen je kasnijih 1950-tih/ ranih 1960-tih (nije naveo podatak). Kao i prethodni ispitanik, interdijalektalni je govornik erdeljsko-ludarsko muntenske interferencije (i kod njega se izmjenjuje korištenje palatalnih afrikata i palatalnih frikativa u pozicijama koje se međusobno isključuju). Iako je starije životne dobi, za razliku od ispitanika D. N. (vidi 3.4.), u njegovom je diskursu više izraženo miješanje i preklapanje kodova:

Še korist sã vorbesk, kã nu sînt dã njimik. [...] Lukrat in firmã trideset godina dã aj, a njimik [...] minimalac ästa [...] mãlaj sã mînš. Še korist am... Kînd je čeva dã glãsit, atunš toc ščije dã, dar kînd trebu sã čeva da dobiš, nu-c da njimik [...] A še [...] samo minte toc' ka kînji [...] 'Kakve koristi da govorim, kad nisam nizašto. ... Radio (sam) u firmi trideset godina, a ništa...taj minimalac... da jedeš palentu (fig. ostariti). Kakve koristi imam... Kada je nešto za glasati, tada svi znaju, da, ali kada treba nešto da dobiješ, ništa ti ne da... A što... samo svi lažu kao psi...'

Pri navođenju godina ispitanik koristi sintagmu *trideset godina* uz koju dodaje i bajaški rumunjski *dã aj* 'godina'. Osim toga, možemo primijetiti kalkiranje rumunjske sintagme *sã* + prezent u primjeru *da dobiš*.

4. Zaključne napomene

Rad je pokazao kako je kod naših ispitanika snažno izražen utjecaj hrvatskoga na rumunjski, na različitim područjima, kako u leksiku, tako i u morfosintaksi i fonologiji. Kod ovih dvojezičnih govornika vrlo su česti fenomeni miješanja i preklapanja kodova bajaškog rumunjskog i hrvatskog, što smo ilustrirali konkretnim primjerima iz prikupljene jezične građe. Smatramo kako će se u budućnosti ovi fenomeni i dalje nastavljati, no moguće je da će se uvođenjem izborne nastave na rumunjskome za djecu (postoje konkretni planovi u tom smislu)

u određenoj mjeri usporiti procesi jezične interferencije i, u konačnosti, doprinijeti očuvanju materinskog jezika kod ove skupine.

Literatura

- Calotă, Ion. 1995. *Rudarii din Oltenia : Studiu de dialectologie și de geografie lingvistică românească*. Craiova : Editura Sibila.
- Caragiu Marioțeanu, Matilda et al. 1997. *Dialectologie română*. București : Editura didactică și pedagogică.
- Hrvatić, Neven. 2000. Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*. Vol.9 No.2-3 (46-47): 251-266.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2005. *Neologizmi : Problemi teorije i primjene*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za lingvistiku.
- Piškorec, Velimir. 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press.
- Radosavljević, Petar. 2010. *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Radosavljevic, Petar. 2012a. Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj. *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije : zbornik radova sa naucnog skupa održanog 6–8. decembra 2010*. (ur. Varadi, Tibor, Bašić, Goran). 435-447. Beograd: SANU.
- Radosavljević, Petar. 2012b. Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația. *Philologica Jassyensia*, VIII, Nr. 2 (16): 247–258
- Rusu, Grigore. 1983. *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*. București: Editura științifică și enciclopedică.
- Rusu, Valeriu. (ur.) 1984. *Tratat de dialectologie românească*. Craiova: Scrisul românesc.
- Sala, Marius. 1997. *Limbi în contact*. București: Editura Enciclopedică.
- Saramandu, Nicolae. 1997. Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei : Băiașii din nordul Croației. *Fonetică și dialectologie*, XVI, 97-130.
- Sikimić, Biljana. 2005. Бањаша на Балкану. *Бањаша на Балкану : Идентитет етничке заједнице*. 249-276. Beograd: SANU, Balkanološki institut
- Sikimić, Biljana. 2008. Karavlahs in Bosnia and Herzegovina today. *The Romance Balkans*. 227-246. Beograd : SANU, Balkanološki institut.
- Sorescu-Marinković, Annemarie. 2008. The Bayash in Croatia: Romanian vernaculars in Baranja and Medjimurje. *The Romance Balkans*. 173-225.", Beograd : SANU, Balkanološki institut.
- Trask, Robert Lawrence. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*, Zagreb: Školska knjiga.